

VŠEOBECNÝ SOUDNÍ ŘÁD JOSEFA II. A JEHO KNIŽNÍ TISKY Z LET 1781/82

VLADIMÍR KINDL

Kodifikační úsilí habsburských panovníků počínaje Marií Terezií a konče Františkem II. (I.), které zahrnuje časový úsek šedesáti let, představuje pro právní historiky i pro aktuální tvůrce nových právních norem trvale přitažlivou a inspirující oblast.¹ Není však třeba nijak sofistického dokazování a vytříbené argumentace, abychom rozpoznali, že i tato tematika v sobě skrývá výrazně méně frekventovaná místa a díky tomu tak stále obsahuje příležitost, kam lze i v současnosti zaměřit pozornost s nadějí, že je možno z nich vyzískat něco dosud nepovšimnutého, nebo sice povšimnutého, ale, ve vší skromnosti, přece jen nedostatečně rozkrytého a objasněného.

Sestavíme-li jakousi zájmovou hierarchii dosavadního bádání v této oblasti, zjišťujeme, že hmotněprávní problematika je upřednostňována před procesněprávní materií a trestní proces před civilním řízením. Tím předpisem, jemuž se tak dostává nejméně pozornosti, nepočítáme-li příspěvky podnícené příležitostnými jubilei,² je svrchu nadepsaný kodex, nejen chronologicky vůbec první výsledek kodifikačních snah, který se stal platným právem, ale ve skutečnosti opravdu první moderní zákoník cíleně se snažící překonat územní, personální (stavovský) i věcný partikularismus daného úseku právního řádu. Jeho důsledná rovnost v postavení soudících se stran působila v dobových politicko sociálních poměrech možná až téměř násilně.³

O potřebě právní úpravy civilního procesu bylo uvažováno už v rámci prací na „uni-verzálním“ kodexu Marie Terezie, ale posléze byla tato tematika vyčleněna do samostatného předpisu. Jeho konečný text byl schválen v letních měsících r. 1776 (hlavní autor Joseph Hyacint von Froidevo).⁴

¹ Jeho stručný přehled např.: Kuklík, J. – Skřejpková, P., Kořeny a inspirace velkých kodifikací, Praha 2008, s. 91–109. Tamtéž uvedena četná starší i novější základní literatura.

² Srov.: Eliáš, K., Sto let civilního soudního řádu, Právník 134, č. 8, 1995, s. 806–808 a Schelle, K. – Schelleová, J., 100 let kodifikace moderního soudního řádu, Právní obzor 78, č. 4, 1995, s. 320–326.

³ Stručně o něm např.: Janošiková, P. – Knoll, V., Kodifikace a vývoj občanského práva procesního v 18. a 19. století, in: Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků k 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání, Ostrava 2007, s. 100–107, zejména s. 100–101. Ze starší literatury srov. např.: Fiala, J., Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu, AUC Iuridica 1974, Monographia XXI, s. 35–42 a 79–80.

⁴ Srov. např.: Právnícký slovník, 3. podst. rozšířené vydání, C. H. Beck, Praha 2009, heslo Obecný řád soudní, s. 538.

Soudní řád přinášející úpravu pouze sporného řízení vyhlásil panovník 1. května 1781 a stanovil jeho platnost (dnes účinnost) od 1. ledna r. 1782. S tímž datováním vstoupil do právního řádu a praktické aplikace také úzce související obecný konkursní řád (autor Franz Georg Edler von Keess). Oba předpisy setrvaly v platnosti a účinnosti do 31. 12. 1897. V témže roce charakterizoval procesualista české právnické fakulty v Praze prof. Emil Ott Josefinský soudní řád jako „poslední zákon přímo spočívající na utěšeném vývoji obecného práva v Čechách“.⁵

Zákoník byl konstruován jako pokud možno univerzální procesní předpis pro země uvedené v názvu (Čechy, Morava, Slezsko, Rakousy nad a pod řekou Anasem, Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Gorycko, Gradiště, Terst, Tyroly a přední zemi rakouskou), ale uvozovací zákonodárcova slova říkala, že před soudy horními, obchodními a vojenskými se počítá se speciální procesní úpravou. Proto pro řízení před horními soudy vyšel 1. listopadu 1781 cís. patent později označený jako č. 27 Sb. z. s. a pro řízení před obchodními soudy 9. dubna 1782 cís. patent později označený č. 41 Sb. z. s. Pro řízení před vojenskými soudy nebyl, pokud vím, nakonec zvláštní procesní předpis vydán.

Provedení těchto speciálních procesních předpisů naráželo ovšem na limity plynoucí z nedokončené reorganizace příslušných soudů a z nejasného stanovení jejich věcné působnosti. Např. cís. patent č. 27/1781 Sb. z. s. se podařilo plně uvést do praxe až v r. 1784, kdy byla teprve dobudovaná struktura horních soudů a navíc, na rozdíl od původní představy, se horní soudy obecným soudním řádem řídily, pokud nešlo o výjimky uvedené v § 12–31 cís. pat. č. 27/1781 Sb. z. s. Předpisy o řízení před soudy horními a obchodními pozbyly platnosti rovněž koncem r. 1897.

Soustředění zákoníku jen na úpravu sporného řízení vydělilo r. 1785 do zvláštní úpravy několik nesporných agend. Tyto agendy získaly charakter civilního nesporného řízení historicky vůbec poprvé. Jednalo se o materii dědickou, opatrovnickou, fideikomisní a úschov.

Význam soudního řádu přesahoval v několika směrech vlastní soudní řízení. Poslední dvě kapitoly byly věnovány úpravě advokátské a soudcovské profese. V prvním případě jím např. byla ukončena staletí kolísající terminologie v označování těch, kteří poskytují právní služby v zastoupení klienta. Obsah obou kapitol se zaměřil zejména na kvalifikační, mravněcharakterové a odborné předpoklady k výkonu těchto činností. Lze je tedy chápat jako advokátský a soudcovský řád.⁶

Univerzalita zákoníku však během krátké doby klesala. Způsobil to jednak západohaličský soudní řád z 19. prosince 1796 (č. 320 Sb. z. s.), který v českých zemích sice neplatil, ale počínaje 1. květnem r. 1797 ovlivnil odlišný vývoj civilního procesu např. v Tyrolsku a Terstu, tj. v zemích, pro něž byl původně obecný soudní řád vyhlášen. Dále došlo k vzniku několika mimořádných (sporných) řízení, např. ve věcech manželských podle dv. dekretu z 23. srpna 1819 č. 1595 Sb. z. s., ale i řízení vyzývacího a vyúčtovacího a konečně vlastní ustanovení soudního řádu byla častokrátě změněna,

⁵ Viz: Ott, E., Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního I. Část všeobecná, Praha 1897, s. III.

⁶ Srov.: Balík, St. a kol., Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Česká advokátní komora ve spolupráci s Národní galerií v Praze, Praha 2009, s. 71–72.

doplněna a rušena řadou rezolucí, dvorních dekretů a zákonů, takže jeho znění pozbylo přehlednosti, jasnosti a určitosti.

Když se zásady, na nichž byl vytvořen, tj. převažující písemnosti, tajnosti a legálního hodnocení důkazů, dostaly do rozporu s principy ústnosti, veřejnosti a volného hodnocení důkazů obsaženými zejména v ústavě z března r. 1849 (č. 150/1849 ř.z., § 103), bylo zřejmé, že jeho historická role je u konce, i když k jeho reálné náhradě bylo ještě daleko, protože „organická zařízení“ (č. 4/1852 ř. z.) tyto zásady ještě na půldruhého desetiletí podepřela.

Knižní tisk zákoníku provázelo několik epizod, jejichž obsah a vyznění se dotýká dvou dobových závažných problémů. Otázky publikace autentického textu a poměru jinojazyčných tisků soudního řádu k jazyku zákonodárce, zejména při jeho aplikaci.

Krátce po 22. srpnu r. 1780, tedy asi osm měsíců před vyhlášením zákoníku, svěčila kompilační komise jeho překlad do češtiny Josefu Valentinu Zlobickému (1741–1810), od r. 1775 profesoru české řeči a literatury na vídeňské univerzitě a současně kancelistovi Nejvyššího justičního úřadu ve Vídni.⁷ Byl to pravděpodobně první z řady překladatelských úkolů, jimiž byl Zlobický od počátku osmdesátých let 18. stol. opakovaně pověřován. Ještě v r. 1810, krátce před svou smrtí, pracoval na překladu všeobecného občanského zákoníku. Kdy práci na překladu soudního řádu dokončil, nevíme. Z údaje, který přinesl prof. J. Stupecký, že panovníkova nejvyšší resoluce z ledna r. 1781 určila odměnu za překlad ve výši 200 zlatých, lze předpokládat, že tehdy byl s prací hotov.⁸ Prof. J. V. Zlobický tak postupoval opravdu rychle. Součástí Zlobického překladatelského úkolu mělo být i provádění tiskových korektur.

Knižní tisk všeobecného soudního řádu ve všech jazycích byl zadán Johannu Thomasu Trattnerovi (1717–1798), vídeňskému dvornímu tiskaři, nakladateli a knihkupci zaměřenému, mimo další produkci, na právnickou literaturu. Trattner udržoval tehdy obchodní pobočku svého podniku i v Praze a v několika městech na Moravě a ve Slezsku měl umístěny prodejní sklady.⁹ V jeho prospěch však nebylo vydáno – alespoň pokud jde o tisk v jazyce českém – žádné privilegium, které by mu zajišťovalo exkluzivitu. Je pouhou shodou okolností, že J. V. Zlobický Trattnera velmi dobře znal, protože r. 1769 působil v jeho domácnosti jako učitel jeho dětí, ale už v letech 1765/66 věnoval nejdříve nakladateli a pak jeho ženě literární ódu s cílem zajistit si jejich podporu pro společenský vzestup.¹⁰

Za výchozí právní rámec jazykové stránky právního předpisu platného tehdy v Čechách a na Moravě bylo třeba stále považovat příslušná ustanovení Obnovených zemských zřízení o rovnoprávnosti němčiny s češtinou, naposledy vydaných v Čechách r. 1753 a na Moravě r. 1721.

⁷ Srov.: Stupecký, J., O českých překladech pořízených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního. Čas. Muzea království českého 77, 1903, s. 479–480.

⁸ Tamtéž, s. 480.

⁹ Srov.: Voit, P., Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století, Praha 2006, heslo Trattner Johann Thomas von, s. 943–949.

¹⁰ Srov.: Reich, W., Josef Valentin Zlobický – první profesor českého jazyka a literatury: život, působení a zásluhy na pozadí osvětenectví, in: Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození, Praha 2004, s. 27.

Snahu tehdejšího zákonodárce o pořízení dvojjazyčného textu můžeme po r. 1750 registrovat jen u předpisů kodexového charakteru, to znamená naposledy před r. 1781 u trestního zákoníku Marie Terezie, i když za autentické bylo považováno jen jeho znění německé. Současně však nelze upřít panovnici a jejím legislativním spolupracovníkům značné úsilí o pořízení opravdu kvalitního překladu C. C. Theresiany do češtiny. Faktem ovšem je, že přes veškerou snahu, v okamžiku nabytí účinnosti tohoto kodexu, nedisponovaly trestní soudy sídlící v českých zemích českou jazykovou verzí zákoníku. Účinnost C. C. Theresiany byla stanovena na 1. ledna 1770, ale o přítomnosti českého překladu lze uvažovat až po 18. červenci r. 1771, reálně však ještě s několikatydenním až několikaměsíčním odstupem.¹¹ Je prakticky jisté, že od vydání C. C. Theresiany jiný právní předpis platný v českých zemích nebyl ve Vídni na základě úředního rozhodnutí ani přeložen ani vytištěn. Po přibližně desetileté přestávce mělo tak dojít k tisku rozsáhlého a významného předpisu. Text procesního zákoníku byl členěn na 39 kapitol a 437 paragrafů nedělených na odstavce, respektive jakkoli jinak. A ještě jeden rozdíl od Theresiany soudní řád po jazykové stránce obsahoval. V § 13 bylo výslovně stanoveno, že sporné strany i jejich „přátelé právní“, tj. advokáti, mohou v řízení „jazyka v zemi obyčejného užívati“.

J. T. Trattnerovi však neočekávaně vyvstala konkurence. Pražský tiskař, nakladatel, knihkupec a výrobce papíru Jan Nepomuk Schönfeld ze Schönfeldu (1750–1821), který založí za necelý rok filiálku svého podniku ve Vídni,¹² projevil někdy před 28. květnem r. 1781 zájem vydat soudní řád česky. Vládní místa (dvorská kancelář) sdělila zemským vládám, že v každé zemi může každý knihtiskař občanský soudní řád tisknout, ale za dodržení určené ceny publikace a zachování identity Trattnerovy vídeňské publikace ve formě i obsahu. Podle prof. J. Stupeckého Schönfeld, aniž by vyčkal až ho dojdou konkrétní podmínky upřesněné zemským guberniem, otiskl soudní řád na základě soukromé informace, že je tisk povolen ne česky ale německy a prodával jej za jinou cenu, než vláda stanovila. Místo určených 8 krejcarů požadoval 12 krejcarů. Trattner se proti Schönfeldovu postupu ohradil a jeho stížnost byla 30. června 1781 postoupena do Prahy. Plyne z ní, že Schönfeld užil k tisku patrně i jiného než autorizovaného textu ve snaze být rychlejší než Trattner ve Vídni. Státní rada guberniu uložila, že v případech zjištěných závad má vydání zabavit a zničit a pokud byly již některé výtisky rozeslány, je třeba vyhlásit, že žádné „právní moci nemají“. Dvorská kancelář 14. srpna 1781 guberniu nařídila, aby veřejně ohlásilo, že první Schönfeldovo vydání „nemá žádné platnosti“ a nakladatel je povinen vyměnit původní výtisky bezplatně za výtisky nového vydání. Původní výtisky je povinen zlikvidovat. Schönfeld se se situací sice vyrovnal,¹³ ale nové německé vy-

¹¹ Srov.: Kindl, V., Kdy byl vytištěn český překlad trestního zákoníku Marie Terezie?, *Právněhistorické studie* 39, zvláštní číslo, Praha 2007, s. 355–357 a též, Ještě jednou k problému, kdy byl vydán trestní zákoník Marie Terezie v českém jazyce, in: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, usp. M. Vanduchová, T. Grívna, Praha 2008, s. 108–113.

¹² Srov.: Voit, P., *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, heslo Schönfeld z Schönfeldu Jan Nepomuk Ferdinand, s. 795–797.

¹³ Příhodu vylíčil Stupecký, J., c. d., s. 481–482 v poznámkách.

dání uvedl na trh až r. 1782.¹⁴ Tvrzení Stupeckého, že „ihned uspořádal nové vydání německé“, není tak zcela přesné.

České vydání Schönfeld pořídil r. 1781 poté, až byl uveřejněn ve Vídni český úřední překlad J. V. Zlobického.¹⁵ Striktně dodržel všechny stanovené podmínky. Jednalo se v podstatě o přetisk Trattnerova českého vydání.¹⁶ Při porovnávání obou exemplářů jsem nenalezl žádné textové rozdíly. Publikace mají i shodný počet stran. Drobné rozdíly jsou pouze v použití odlišných typů velkých písmen umístěných na začátcích odstavců respektive v rozdílném grafickém dekoru umístěném např. za seznamem („poznámenáním“) kapitol a za posledním odstavcem na str. 176. Stalo se tak shodou okolností, že první úředně uznané vydání soudního řádu v Praze, bylo vydání české.

Celková bilance knižních tisků Josefinského soudního řádu z let 1781–82 je následující: tři vydání v německé jazykové verzi, jedno ve Vídni (1781), dvě v Praze (1781 a 1782), z nichž první není dostupné v žádném exempláři, a dvě v české jazykové verzi, jedno ve Vídni (1781), druhé v Praze (1781). Ve svazku obou českých vydání je připojen „Řád všeobecný při sběžích věřitelův pro Čechy, Moravu, Slezsko, Rakousy...“, který rovněž přeložil J. V. Zlobický (32 s., 45 paragrafů).

Na otázku, zda za původní Schönfeldovou žádostí o české vydání stály důvody spíše obchodní nebo byla její motivace ovlivněna národním zájmem, je třeba se přiklonit spíše k první možnosti. Vše, co o osobě a podnikatelské činnosti Schönfeldově víme, jej ilustruje jako osobu nesmlouvavě orientovanou na zisk, i když, jak kdysi usoudil J. Volf, především z trhu představovaného českými zákazníky.¹⁷ Pro úplnost dodejme, že mezi Schönfeldem a Zlobickým je doložen korespondenční kontakt.

Na rozdíl od knižního vydání C. C. Theresiany jsou v předešlých událostech rozpoznatelné významné rozdíly. Pražská vydání narušují dosavadní monopolní pozici zákonodárce v šíření nového právního předpisu. Je to poprvé, kdy byl předpis kóde-xového charakteru vydán knižní cestou nejen v sídle zákonodárce a tiskařem určeným vládou, ale také v jedné z dědičných zemí na základě žádosti soukromé osoby a to v obou jazycích, když navíc vydání v češtině časově předstihlo vydání německé. Soudy působící v Čechách a na Moravě měly k dispozici v okamžiku nabytí účinnosti předpisu jeho českou jazykovou verzi. Nezanedbatelné je, že dvě česká vydání uspokojila i další zájemce.

Snahu potlačit neautorizované první Schönfeldovo německé vydání provázela opakovaně tvrzení, že postrádá právní síly či moci, a proto musí být všechny jeho exempláře staženy a fyzicky zničeny, což potvrzuje, že knižní tisk je v této době nejen jednou z možných forem zveřejnění, ale i nabytí platnosti a tím podmínkou aplikace

¹⁴ Transliterovaný opis titulního listu: Allgemeine Gerichtsordnung für Böhmeim, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob, und unter der Ennss, Steyermarkt, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol, und die Vorlanden. Následuje heraldická viněta s iniciály „J.II.“ (jedná se o zkratku – Josef II.) na podstavci pod erbem. Nakladatelské údaje na titulním listu: Wird verkauft ungebunden das Stück auf Schreibpapier für 18 Kreuzer, und auf Druckpapier für Kreuzer. Impresum. Prag, gedruckt bey Johann Ferdinand Edler von Schönfeld, 1782.

¹⁵ Viz: Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II – Tisky z let 1501–1800. Část II., Praha 1950, K 03616.

¹⁶ Tamtéž, K 03615.

¹⁷ Srov.: Volf, J., O tiskařích a nakladatelích a knihkupcích v Praze za Josefa II, Praha 1929, s. 30.

předpisu. Pražský konflikt mezi dvěma konkurujícími si tiskaři a knihkupci vyslal tak signál teoretickému právnímu myšlení.

A ještě jedna priorita Josefinskému soudnímu řádu náleží. Stal se prvním kodexem, který byl otištěn v první úřední sbírce právních předpisů. Dojde k tomu až v r. 1786, kdy bude vydán její první svazek.¹⁸ Tam teprve obdrží číslo 13 JGS nebo česky Sb. z. s.¹⁹ Je to shodou okolností stejné číslo, jimž je označen paragraf, v němž je obsaženo klíčové pravidlo ústní aplikace zákoníku, tj. záruka použití v konkrétním soudním řízení jazyka v zemi obvyklého, což nemusí být jazyk zákonodárce a tedy jím může být v Čechách a na Moravě jazyk český.

Tím, kdo řád ve Sbírce zákonů soudních německy otiskne, bude opět J. F. Schönfeld, jemuž bylo 27. května 1785 spolu se dvěma společníky uděleno na deset let privilegium na tisk této sbírky.²⁰ Přibližně v téže době (1786) podrobí J. Dobrovský český překlad soudního řádu „ostré“ kritice. Díky ní překročil předpis hranice práva a vstoupil také do dějin české jazykovědy a koneckonců literatury vůbec.²¹

THE GENERAL CODE OF PROCEDURE OF JOSEPH II AND ITS PRINTED VERSIONS FROM 1781/1782

Summary

The General Code of Procedure of Joseph II was chronologically the first outcome of codification activities of Habsburg monarchs in the second half of the 18th and the beginning of the 19th centuries. The Code represents the first modern code attempting to avoid the then existing territorial, personnel and subject-matter particularism of the relevant part of the legal order.

The Code of Procedure regulated only contested proceedings. It was promulgated on 1st May 1781 and became effective on 1st January 1782. Uncontested proceedings were separately regulated in 1785. Its two last chapters served as the Code of Practice for lawyers and as the basic regulation of the qualification, moral and service standing of judges.

The translation of the German text (the main author being Swiss lawyer J. H. von Froidevo) into the Czech language was done by J. V. Zlobický who was the first professor of the Czech language and literature at the Vienna University from 1775, and simultaneously served as an officer at the Supreme Court.

The printing of books containing both language versions was assigned to the Vienna Court typographer, publisher and paper manufacturer J. T. Trattner. Prague typographer and bookshop owner J. N. Schönfeld became interested in publishing the Czech text first, subsequently he printed also the German version. At the end and as a result of competition between these two publishers, there were five editions of the Joseph's Code, three in German – one of them published in Vienna in 1781, the other two in Prague in 1781 and 1782, the former being totally unavailable; two editions were published in Czech – one in Vienna and the other in Prague, both in 1781. The first German edition published in Prague has not been preserved since the government ordered its destruction.

¹⁸ O charakteru, právní povaze a prvním svazku tzv. Justizgesetzsammlung srov.: Kindl, V., K publikaci tzv. společného zákonodárství pro rakouské a české země před 2. prosincem roku 1848, Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918, Praha 2006, s. 290–291.

¹⁹ V prvním svazku této sbírky je Josefinský soudní řád umístěn na s. 6–78.

²⁰ Srov.: Beránek, K., Tiskařská privilegia České dvorské kanceláře v Státním ústředním archivu v Praze, Strahovská knihovna 12–13, 1977–1978, Praha 1982, č. 163 na s. 99.

²¹ Srov.: Bulín, H., Josef Dobrovský a české terminologie právní, in: Josef Dobrovský 1753–1953, Praha 1953, s. 441–455.

The Prague editions, historically for the first time, interfered with the existing legislator's monopoly over the distribution of the promulgated law. For the first time the law of a codex nature was published as a book for the Czech lands not only in the seat of the legislator and by the typographer designated thereby, but also in "another German hereditary land" upon the application of a private person. Courts having jurisdiction over, and located in Bohemia and Moravia had the Czech version of the Code at their disposal at the moment of its effect, which was significant for the application of the Code as it allowed (sec. 13) that the language common in the territory might be used by parties and lawyers, i.e. the language other than that of the legislator.

The Joseph's Code also became the first code printed in the official collection of legal regulations issued in the non-Hungarian part of the monarchy. This happened in 1786 when the first volume of *Justizgesetzsammlung* was edited and the Code was assigned No. 13 JGS. The publication was only in German and made by Schönfeld who was awarded a ten-year privilege to publish the collection in 1785.